

Japan: dilemma tussen werk en moederschap

HIDEKO MATSUO

Er bestaat in Japan een groeiende kloof tussen alleenstaande kinderloze vrouwen en getrouwde vrouwen met kinderen. Door onder meer het gebrek aan maatschappelijke steun voor hun wens om werk en gezin te combineren, zijn de alleenstaande kinderloze vrouwen niet geneigd om te trouwen en kinderen te krijgen. Vrouwen worden gedwongen om een radicale keuze te maken tussen deze twee opties.

Foto: ANP FOTO

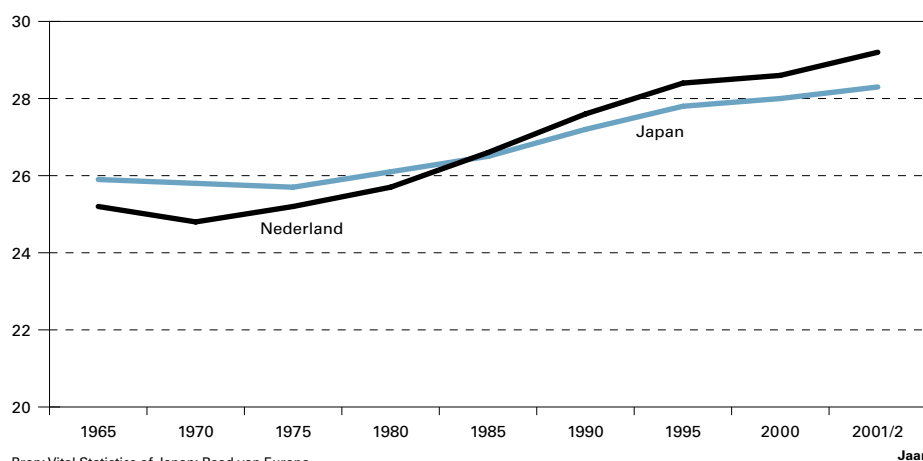
In de omstreden Japanse bestseller *Het Gehuil van de Verliezende Hond* (Makeinu no Toboe) van Junko Sakai uit 2003 wordt de gewaagde vraag gesteld of alleenstaande kinderloze vrouwen in Japan *losers* zijn. De vraag duidt op de groeiende kloof in Japan tussen alleenstaande kinderloze vrouwen enerzijds en getrouwde vrouwen met kinderen anderzijds. Het feit dat een steeds groeiende groep van vrouwen ervoor kiest om niet te trouwen en geen kinderen te hebben, in combinatie met een radicalisering

van de standpunten, is zorgwekkend in een land waar de totale vruchtbaarheid veel sneller daalt dan in de andere geïndustrialiseerde landen. Deze bereikte vorig jaar met gemiddeld 1,29 kinderen per vrouw het laagste niveau ooit. Een lage vruchtbaarheid leidt, in combinatie met een hoge levensverwachting, tot snelle vergrijzing. Voor Japan betekent dat volgens de middenvariant van de vruchtbaarheidsprognose naar verwachting een stijging van het percentage 65-plussers van 14,6 procent in 1995 naar 32,3 procent in 2050.

Wat veroorzaakt deze kloof? En waar situeert Japan zich wat dit betreft ten opzichte van Nederland? Ook in Nederland ligt de vruchtbaarheid immers onder het vervangingsniveau en is de gemiddelde leeftijd van vrouwen bij de geboorte van hun eerste kind en de gemiddelde leeftijd waarop ze voor het eerst trouwen in de afgelopen decennia toegenomen. De huidige discussie in Japan lijkt ook op maatschappelijke discussies in dit verband die in de tweede helft van de jaren negentig in Nederland werden gevoerd. En de moderne, alleenstaande, kinderloze Japanse vrouw zou bovendien in de hedendaagse Nederlandse samenleving niet uit de toon vallen. Het Nederlandse totale vruchtbaarheidscijfer (Total Fertility Rate, TFR) is echter nooit gezakt tot het Japanse niveau (zie de figuren 1, 2 en 3).

Om de vragen te beantwoorden zijn gegevens ontleend aan een promotieonderzoek (zie kader pag. 70) waarin de ervaringen van Japanse en Nederlandse vrouwen met betrekking tot de overgang naar het moederschap werden vergeleken.

Figuur 1. Gemiddelde leeftijd van de moeder bij de eerste geboorte, Nederland en Japan, 1965-2001/2002

Bron: Vital Statistics of Japan; Raad van Europa.

Maatschappelijke ontwikkelingen

De maatschappelijke context waarbinnen Japanse en Nederlandse vrouwen leven en belangrijke levenskeuzes moeten maken is sinds de Tweede Wereldoorlog sterk veranderd. In beide landen is grote vooruitgang geboekt wat betreft het gemiddelde onderwijsniveau van vrouwen. Verder is de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen, vooral sinds het eind van de jaren zestig, gestegen. Deze ontwikkelingen hebben veranderingen teweeggebracht in het leven van Japanse en Nederlandse vrouwen.

Beide ontwikkelingen hebben bij vrouwen onder meer geleid tot een groeiende belangstelling voor het nastreven van hogere behoeften in het algemeen en het combineren van werk en gezin in het bijzonder, maar terwijl er in Nederland

beleid is ontwikkeld dat vrouwen in staat stelt om werk en gezin te combineren, is dat in Japan niet het geval geweest. In Nederland kunnen vrouwen flexibel werken, ze kunnen moederschapsverlof opnemen, ze krijgen kinderbijslag, en als werkende partners worden ze in hun pensioenrechten niet gekort. In Japan is men net begonnen met het invoeren van gelijksoortige maatregelen, maar er is nog een lange weg te gaan.

Een duidelijk voorbeeld van het verschil tussen Nederland en Japan is ook de beschikbaarheid van voorbehoedsmiddelen. Terwijl vrouwen in Nederland al heel lang de pil gebruiken, is deze in Japan pas een paar jaar geleden (1999) beschikbaar gesteld. Daardoor hebben Japanse vrouwen het lange tijd moeten doen met condooms of hun toevlucht moeten nemen tot abortus.

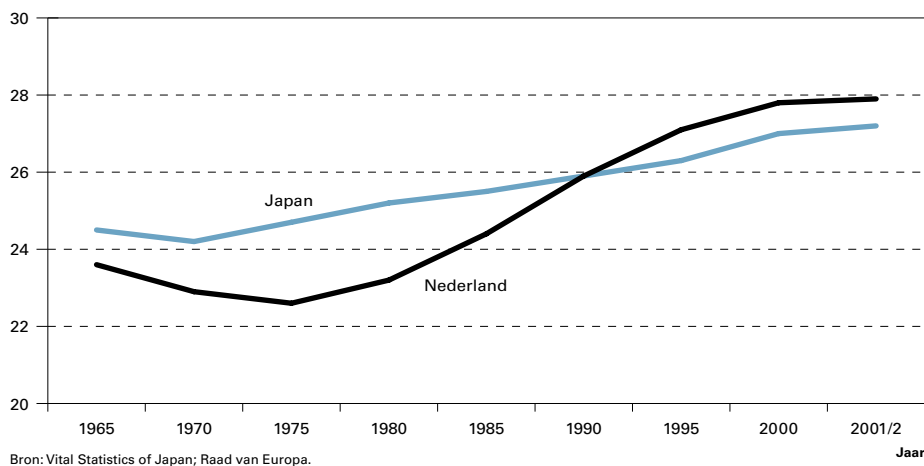
Geboortegeneraties vergeleken

In het onderzoek worden geboortegeneraties van voor 1960 (de oudere cohorten) en die van erna (de jongere cohorten) vergeleken. De meeste Japanse vrouwen van voor 1960 trouwden, ongeacht hun opleidingsniveau, en ze deden dat allemaal voor een bepaalde leeftijd (figuur 4). In Nederland echter leidden hogere opleidingsniveaus al in de oudere geboortecohorten tot uitstel en afstel van huwelijk en ouderschap onder vrouwen, en de verschillen in de leeftijd waarop deze gebeurtenissen plaatsvonden waren veel groter (figuur 5). In beide landen kregen de meeste vrouwen die wel trouwden ook vrijwel zeker kinderen.

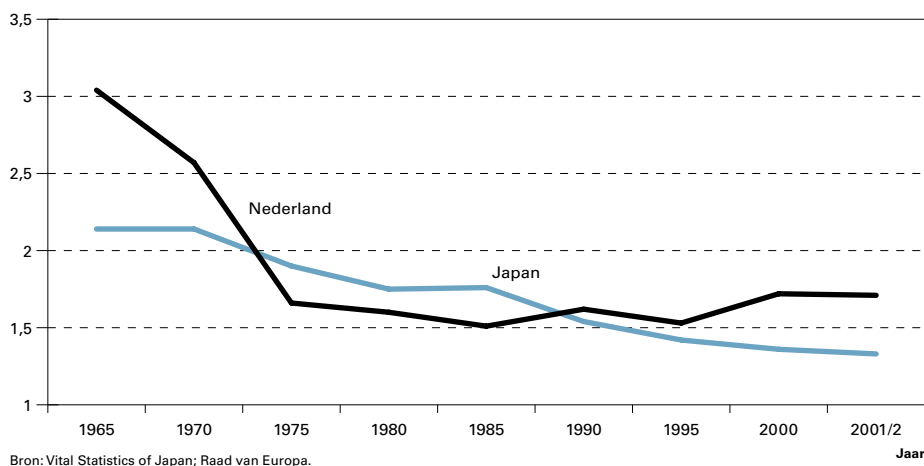
De grootste verandering tussen beide cohorten in zowel Japan als Nederland is dat jongere vrouwen later en minder vaak trouwen. Dit wordt in Japan veroorzaakt door het feit dat vrouwen niet het eenvoudige, gebaande pad willen volgen van trouwen en kinderen krijgen. Figuur 6 vergelijkt de levensgeschiedenissen van een gemiddelde vrouw tussen haar 20ste en 32ste jaar in de twee geboortegeneraties en toont aan dat Japanse vrouwen uit de jongere cohort 0,2 jaar langer zonder partner leven en 1,4 jaar langer met een partner samenwonen (zonder verloofd of getrouwd te zijn) dan vrouwen uit de oudere cohorten. Nederlandse vrouwen, daarentegen, blijken meer bereid te zijn om een relatie aan te gaan, maar hebben moeite om de juiste partner te vinden, hetgeen leidt tot complexe levenslopen. Uit figuur 7 blijkt dat Nederlandse vrouwen van de jongere cohorten gemiddeld 1,6 jaar langer zonder partner leven en 2,1 jaar langer samenwonen dan Nederlandse vrouwen uit de oudere cohorten. Ze zijn gedurende deze levensfase echter gemiddeld 0,7 jaar minder lang getrouwd alvorens kinderen te hebben. Hieruit blijkt dat het huwelijk en moederschap sterk met elkaar zijn verbonden.

Een analyse van de levenspaden die vrouwen doorkruisen bevestigt de bovenstaande analyse. Meer dan de helft van de Nederlandse vrouwen uit de oudere cohorten trouwde volgens de traditie rechtstreeks vanuit het ouderlijk huis en kreeg kinderen. In de jongere cohorten in Nederland is dit levenspad vervangen door samenwonen (27 procent) of eerst zelfstandig

Figuur 2. Gemiddelde leeftijd bij eerste huwelijk, Nederland en Japan, 1965-2001/2002

Figuur 3. Totaal vruchtbaarheidscijfer in Nederland en Japan, 1965-2001/2002

wonen en daarna samenwonen (15 procent) alvorens te trouwen en kinderen te krijgen. Door eerst samen te wonen, of daarvoor nog zelfstandig te wonen, stellen deze vrouwen de geboorte van het eerste kind gemiddeld uit met respectievelijk 1,6 en 3,2 jaar (zie tabel 1). De complexiteit van hun levensgeschiedenissen draagt bij aan het uitstellen van de geboorte van het eerste kind. Japanse vrouwen krijgen nog altijd meteen kinderen, na eerst te zijn verloofd en getrouwd, en bewandelen zodoende nog altijd de traditionele weg naar het moederschap (tabel 2).

Tabel 1. Belangrijkste levenspaden op weg naar het eerste kind en gemiddelde leeftijd bij de eerste geboorte, uitgesplitst naar relatievorm, Nederland, naar geboortecohort

Levenspad	%		Gemiddelde leeftijd bij geboorte eerste kind	
	Vrouwen geboren voor 1960	Vrouwen geboren in of na 1960	Vrouwen geboren voor 1960	Vrouwen geboren in of na 1960
HMK	56,0	28,7	24,5	25,2
HCMK	6,9	27,3	27,6	26,8
HCK	1,1	6,2	26,6	22,8
HCACMK	0,6	2,4	30,4	24,1
HAMK	14,2	5,0	26,4	26,9
HACMK	11,4	14,7	29,3	28,4
HACK	1,0	4,0	30,2	27,4
Aantal vrouwen met kinderen	1.973	1.418	1.973	1.418
Aantal vrouwen zonder kinderen	333	1.726	333	1.726
Totaal	2.306	3.144	2.306	3.144

Hoofdletters: H=Wonend in ouderlijk huis; A=Alleenwonend; C=Samenwonend; M=Getrouwd; K=Eerste kind.

Bron: Analyse van OG98.

Foto: ANP FOTO / Robert Vos

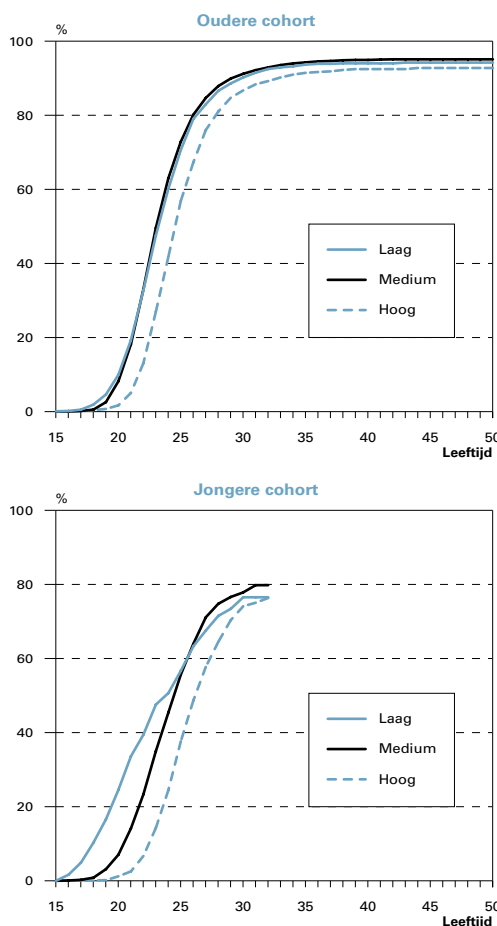
GEGEVENS EN METHODE

Het promotieonderzoek werd van 1999 tot 2003 verricht aan het Population Research Centre van de Universiteit Groningen. Op unieke wijze is getracht de verschillende gegevensbronnen te combineren. Op microniveau is gebruik gemaakt van twee vruchtbaarheidsonderzoeken: het Japanse nationale vruchtbaarheidsonderzoek van 1992 en het Nederlandse Onderzoek Gezinsvorming van 1998. Bij het onderzoek werd onderscheid gemaakt tussen vrouwen die vóór 1960 werden geboren, de oudere cohorten, en jongere cohorten die in of na 1960 werden geboren. Op deze manier konden de continuïteit en veranderingen in de levensgeschiedenissen van Japanse en Nederlandse vrouwen van de verschillende cohorten worden bestudeerd. Om inzicht te krijgen in de onderliggende oorzaak van deze levensgeschiedenissen, zijn er levensverhalen in elkaar gezet op basis van discussies met voornamelijk hoogopgeleide, kinderloze vrouwen (zowel gehuwd als ongehuwd, zowel werkend als niet-werkend). Daarnaast is gebruik gemaakt van interviews met deskundigen en literatuuronderzoek om deze levensgeschiedenissen en levensverhalen in een breder perspectief te plaatsen.

Alomtegenwoordige controle

De geschetste verschillen vloeien voort uit wat Blossfeld in 1995 aanduidde als het gezinsstelsel: “de dominante culturele normen en waarden, religieuze en familietradities, en het gezinsbeleid” (p.11) van een land. Onder dit stelsel wordt Nederland geclassificeerd als een moderne samenleving (zij het geen liberale samenleving gezien een aantal ‘culturele achterstanden’), en Japan zou waarschijnlijk geclassificeerd worden als een traditionele samenleving.

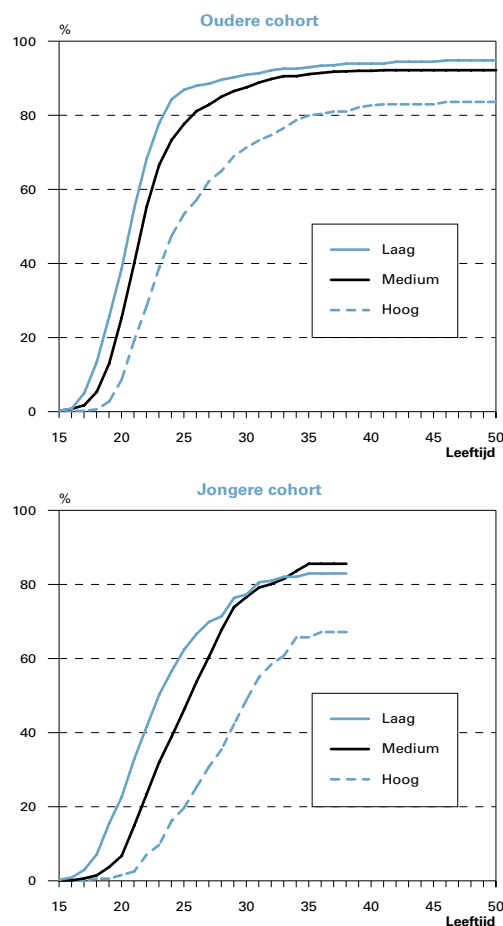
Figuur 4. Cumulatief percentage vrouwen in hun eerste huwelijk in de oudere en jongere cohorten, naar leeftijd en opleidingsniveau, Japan

Bron: Analyse van JNFS92, classificatie gebaseerd op ISCED (OECD, 1999).

Een van de redenen waarom de verschillen tussen deze twee landen blijven bestaan, is dat de normen en waarden betreffende het huwelijk en moederschap in Nederland als gevolg van de ontkerkelijking enigszins aan kracht hebben ingeboet, terwijl dergelijke waarden in Japan nog altijd worden bekrachtigd, niet zozeer door religieuze instellingen, maar door de maatschappij als geheel, dat wil zeggen door ouders, vrienden en burens. Dit fenomeen wordt aangeduid als *sekensama* ('alomtegenwoordige controle').

Figuur 5. Cumulatief percentage vrouwen in hun eerste huwelijk in de oudere en jongere cohorten, naar leeftijd en opleidingsniveau, Nederland

Bron: Analyse van OGS98, classificatie gebaseerd op ISCED (OECD, 1999).

Levensverhalen

Uit de levensverhalen van Japanse vrouwen blijkt dat ze door gebrek aan maatschappelijke steun voor het nastreven door vrouwen van hogere behoeften en de combinatie van werk en gezin, worden gedwongen om een radicale keuze te maken tussen deze twee opties. Daarom zijn zij niet geneigd om te trouwen en kinderen te krijgen. Dit verklaart dus de groeiende kloof tussen *echtgenotes en moeders enerzijds en zichzelf ontplooiende individuen*, die hun potentieel in alle levenssferen trachten te realiseren. Dit dilemma beschrijft Sakai (2003) in haar boek en wordt door deze vrouw verwoord:

“Het is naar mijn mening volstrekt onmogelijk om de twee [werk en moederschap] te combineren. Als ik er dus in slaag om te doen wat ik wil doen, zal het huwelijk nog een tijd moeten wachten. Maar als ik niet de baan krijg die ik hebben wil, trouw ik misschien wel eerder. Alles hangt dus af van het soort werk dat ik kan krijgen” (22 jaar oud – nooit gehuwd – studente).

Als vrouwen eenmaal voor een baan hebben gekozen in plaats van voor het huwelijk of moederschap wordt dit levenspad veelal versterkt en houdt het zichzelf in stand. Dit komt tot uitdrukking in wat deze vrouw zei:

“Door mijn werk ontmoet ik veel mensen, en leer ik veel nieuwe dingen. En al ben ik niet getrouwd, door veel te studeren en veel nieuwe mensen te ontmoeten, word ik voldoende gestimuleerd. Op deze manier wil ik mijn tevredenheid [met het leven] vergroten. Mijn werk draait om mensen, en ik heb het gevoel dat ik mijn werk niet goed zou doen als ik niet tevreden zou zijn met mijzelf. Zo denk ik erover, en daarom denk ik niet aan trouwen en heb ik ook geen partner” (26 jaar oud – nooit gehuwd – fulltime baan).

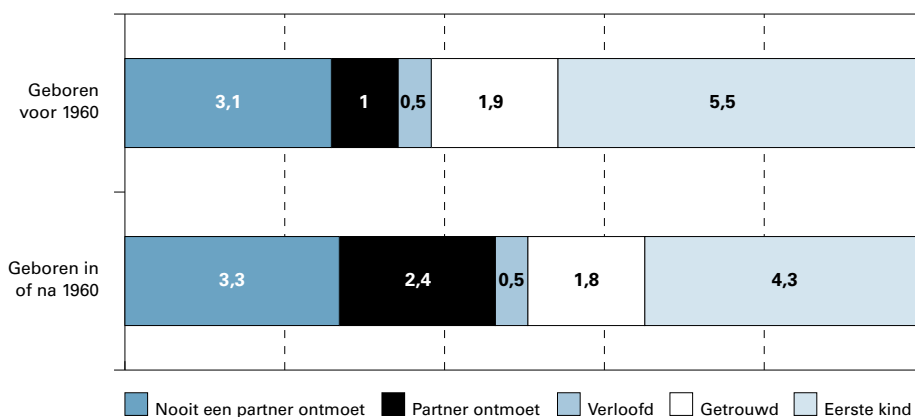
Niet alle vrouwen kiezen echter voor een hogere opleiding en een fulltime baan. Als Japanse vrouwen moeten kiezen tussen een professionele loopbaan of trouwen en kinderen krijgen, blijkt uit hun levensverhalen dat sommige vrouwen voor het laatste kiezen omdat zij het gevoel hebben dat dat van ze wordt verwacht en omdat het standaard, traditionele beeld hen aanspreekt.

“Ik heb een beeld voor ogen. Ik ga zeker trouwen. En ik krijg een kind. En ik ga thuis blijven. En als ik zin heb om te werken, neem ik een kleine baan, iets flexibels. Ik wil voor mijn man zorgen, en voor mijn kind, en dat zal mij gelukkig maken. Ik wil ook af en toe reizen. Ik ben op zoek naar algemeen geluk. Een kind grootbrengen is niet altijd makkelijk (lacht). Ik wil leven volgens het boekje” (26 jaar oud – nooit gehuwd – fulltime baan).

Tussen de twee categorieën vrouwen heb je de twijfelaars, die heen en weer worden geslingerd tussen beide mogelijkheden.

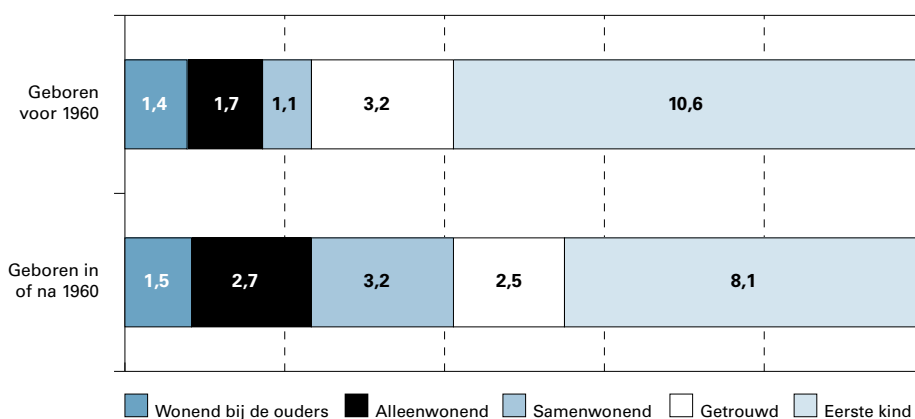
“Ik stel hoge eisen aan mijzelf. Ik wil me (in mijn werk) veel verder specialiseren, zodat ik niet honger hoeft te lijden. Daarom heb ik al plannen gemaakt, zoals ‘neem deze weg’, of ‘neem die weg’. Dat moet ik gewoon doen.

Figuur 6. Verwachte duur van bepaalde levensfasen tussen het 20ste en 32ste jaar, naar geboortecohort, Japan

Bron: Analyse van JNFS92.

Figuur 7. Verwachte duur van bepaalde levensfasen tussen het 20ste en 38ste jaar, naar geboortecohort, Nederland

Bron: Analyse van OG98.

Ik wil een kind, maar daar ligt een probleem... ik weet niet zeker of ik wel wil trouwen en voor de rest van mijn leven met dezelfde partner samen wil blijven. Ik zou een flexibele relatie kunnen hebben en mijn kind op die manier grootbrengen; dan zou ik verder kunnen in het leven en tegelijkertijd mijn loopbaan kunnen voortzetten. Maar ik ben nog niet klaar voor die fase. Dus welk leven wil ik leiden? Dat is vreselijk moeilijk. Ik denk dat ik die opties afwijs [huwelijk en moederschap]” (32 jaar oud – nooit gehuwd – fulltime baan).

Tabel 2. Belangrijkste levenspaden op weg naar het eerste kind en gemiddelde leeftijd bij de eerste geboorte, uitgesplitst naar relatievorm, Japan, naar geboortecohort

Levenspad	%		Gemiddelde leeftijd bij geboorte eerste kind	
	Vrouwen geboren voor 1960	Vrouwen geboren in of na 1960	Vrouwen geboren voor 1960	Vrouwen geboren in of na 1960
NPEMK	90,8	90,8	25,6	24,6
NPMEK	1,7	2,3	25,1	23,3
NPEK	1,4	1,0	24,6	22,0
NMK	2,2	1,6	25,4	23,9
NEK	1,3	1,8	24,9	25,8
NPK	0,7	0,8	24,7	23,9
Aantal vrouwen met kinderen	6.026	1.576	6.026	1.576
Aantal vrouwen zonder kinderen	993	4.180	993	4.180
Totaal	7.019	5.756	7.019	5.756

Hoofdletters: N=Nooit een partner ontmoet; P=Partner ontmoet; E=Verloofd; M=Getrouwd; K=Eerste kind.

Bron: Analyse van JNFS92.

Foto: EPA / Ikeda

Voor welke van bovenstaande opties uiteindelijk wordt gekozen, hangt af van de persoonlijke geschiedenis van de vrouw in kwestie. Uit hun levensverhalen blijkt hoe belangrijk de ouderlijke rol is, en hoe de overdracht van ideeën van de ene generatie op de andere de manier waarop wordt aangekeken tegen de levensloop van vrouwen in het algemeen en het huwelijk en moederschap in het bijzonder beïnvloedt. De vrouwen die zeggen dat ze waarschijnlijk niet willen trouwen, hebben vaak van hun moeders meegekregen dat een opleiding en een baan een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan een rijker leven. Een baan is dan een volledig geaccepteerde manier om aan hun hogere behoeften te voldoen.

Conclusie

Vrouwen maken tegenwoordig radicale keuzes in hun leven op grond van hun persoonlijke geschiedenis, en binnen de kaders die worden gesteld door de samenleving waarin zij leven. Deze kaders verschillen sterk tussen Nederland en Japan. Terwijl het gemiddelde opleidingsniveau van vrouwen en de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen de afgelopen decennia in beide landen zijn gestegen, heeft Nederland beleid gevoerd dat het combineren van werk en gezin mogelijk maakt, terwijl Japan daar niet in is geslaagd. Daardoor zijn Japanse vrouwen gedwongen om te kiezen. En daarom is de achterliggende oorzaak van het recente uitstel en afstel van huwelijk en moederschap, dat in beide landen in de cohorten van zowel voor als na 1960 is waargenomen, verschillend. Terwijl Japanse vrouwen niet erg geneigd zijn om te trouwen en kinderen te krijgen, blijken Nederlandse vrouwen daar wel toe bereid, zij het dat ze er langer over doen voor ze zover zijn. Dit verklaart de hogere vruchtbaarheid in Nederland. De Japanse en de Nederlandse samenleving zijn weliswaar zeer verschillend, evenals de achterliggende oorzaak van de recente veranderingen, maar in de gedaante van Sakai's "huilende hond" is een zelfbewuste Japanse vrouw opgestaan, die haar eigen lot bepaalt, die actief is in verschillende levenssferen, en die veel

meer lijkt op Bridget Jones in Londen of Ally McBeal in Boston dan de zichzelf opofferende Japanse vrouw in de populaire soap *Oshin* van de jaren tachtig.

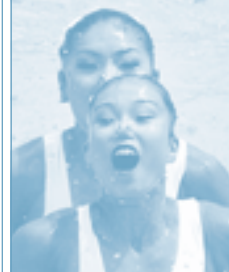
De auteur promoveerde op 8 december 2003 aan de Universiteit Groningen (Population Research Center, PRC) op een proefschrift getiteld 'The Transition to Motherhood in Japan. A Comparison with the Netherlands', uitgegeven bij Rozenberg Thela Thesis, Amsterdam. Promotor was de voormalig directeur van het PRC en nu directeur van het NIDI, prof. dr. ir. F.J. Willekens, co-promotor was dr. I. Hutter, die inmiddels tot hoogleraar en directeur van het PRC is benoemd.

LITERATUUR:

- Blossfeld, H.P. (1995), Changes in the process of family formation and women's growing economic independence: A comparison of nine countries. In: H.P. Blossfeld (red.), *The new role of women: Family formation in modern societies*. Boulder (VS): Westview Press, pp.3-32.
- OECD (1999), *Classifying educational programmes. Manual for ISCED-97 implementation in OECD Countries*. Parijs.
- OECD (2002), *Babies and Bosses – Reconciling Work and Family Life (Vol. 1): Australia, Denmark, the Netherlands*. Parijs.
- OECD (2003), *Babies and Bosses – Reconciling Work and Family Life (Vol. 2): Austria, Ireland and Japan*. Parijs.
- Sakai, J. (2003), *Makeinu no Toboe* (Het Geuil van de Verliezende Hond). Tokyo: Koodansha.
- Takahashi, S., et al. (1999), Population projections for Japan: Methods, assumptions and results. In: *Review of Population and Social Policy*, 8, pp. 75-115.

Dr. Hideko Matsuo, UNIVERSITE CATHOLIQUE DE LOUVAIN, INSTITUT DE DÉMOGRAPHIE (vertaling: Willemien Kneppelhout)

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen. Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijs-exemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

Demos	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur dr. Harry van Dalen ir. Hanna van Solinge dr. Ernst Spaan
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	http://www.nidi.nl/public/demos/
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Drukkerij Repko, Voorburg

demodata

Sinds 12 november stellen het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het Nederlands Instituut voor Wetenschappelijke Informatiediensten (NIWI) 40.000 pagina's gegevens over Nederlandse volkstellingen vanaf 1795 beschikbaar via Internet (www.volkstelling.nl). De volkstellingen waren tot 1971 een rijke bron van informatie over het leven, wonen en werken in Nederland. De tabellen kunnen worden gedownload, waarna iedereen de gegevens, met inachtneming van speciale privacymaatregelen, zelf kan analyseren. Een unieke mogelijkheid voor allerlei nieuw onderzoek, speciaal naar bijzondere bevolkingscategorieën (bijvoorbeeld bepaalde beroepsgroepen) en specifieke regio's, steden of wijken en buurten (CBS/NIWI).